

BATI AFRİKA'DA TÜRKİYE-FRANSA REKABETİ BAĞLAMINDA NİJERYA'NIN STRATEJİK ÖNEMİ

Dr. Serhat Orakçı

İNSAMER
İHH İNSANİ VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
İHH HUMANITARIAN AND SOCIAL RESEARCH CENTER
مركز البحوث الإنسانية و الاجتماعية

Referans için: Orakçı, Serhat. "Batı Afrika'da Türkiye-Fransa Rekabeti Bağlamında Nijerya'nın Stratejik Önemi". İNSAMER, 13.11.2020.

Analiz

Sömürgecilik sonrasında Afrika'nın gerçek anlamda özgürleşme sürecini ele alan Afrikalı akademisyen Ali Mazrui, yeni sömürgeciliğin defterinin dürülmesinden bahsederken yapılması gerekenin Batı'nın Afrika üzerindeki etkisini azaltmak olduğunu söyler ve buna karşı da Afrika'nın Batı üzerindeki etkisini arttırması için çaba sarf edilmesini salık verir. Rahmetli Mazrui'nin bu minvalde ilginç bir tespiti ise, Batı Afrika'daki nüfuz rekabeti bağlamında Nijerya'nın gerçek rakibinin ve uğraşması gereken ülkenin Fransa olduğudur.¹ Bu tespitin günümüzdeki geçerliliğini görmek ve mümkünse politik eylem alanında yararlanabilmek için öncelikle Nijerya'nın içinde bulunduğu duruma ve ilişkiler ağına bakmamız gerekir.

Zengin yer altı ve yer üstü kaynaklarına sahip olan ve 200 milyonu aşan nüfusu ile Nijerya günümüzde Afrika ülkeleri arasında demografik, ekonomik ve askerî olarak hem kıtasal hem de bölgesel bir güç kabul edilmektedir. Bu devasa

ülkenin nüfuz alanının merkezinde ise Batı Afrika, Sahel ve Orta Afrika yer almaktadır. İlginçtir ki bu bölgeler büyük oranda Fransa sömürgeciliğini tecrübe etmiş ve Fransa'nın ticari-askerî-kültürel varlığını günümüzde de büyük oranda devam ettirdiği bölgelerdir. Esasında bu hâliyle Nijerya, Fransa'nın eski sömürgeleri Benin, Çad, Nijer ve Kamerun ile çevrelenmiş durumdadır. Bu bölgeler aynı zamanda 2000 sonrası dönemde Afrika'ya açılım politikalarını yürürlüğe koyan Türkiye'nin de Afrika politikalarının merkezindedir.

Petrol üreticisi ve kısmen endüstrileşmiş bir ülke olan Nijerya'nın ihracat ve ithalat partnerleriyle ilişkilerine bakıldığında küresel, kıtasal ve bölgesel bir denge arayışının hâkim olduğu görülmektedir. Hindistan, Hollanda, İspanya, Fransa ve Güney Afrika ülkeleri Nijerya'nın ihracat yaptığı ülkelerin başında gelirken Çin, Hollanda, Kore, Belçika ve ABD Nijerya'nın ithalatında en fazla yer tutan ülkelerdir. Bu

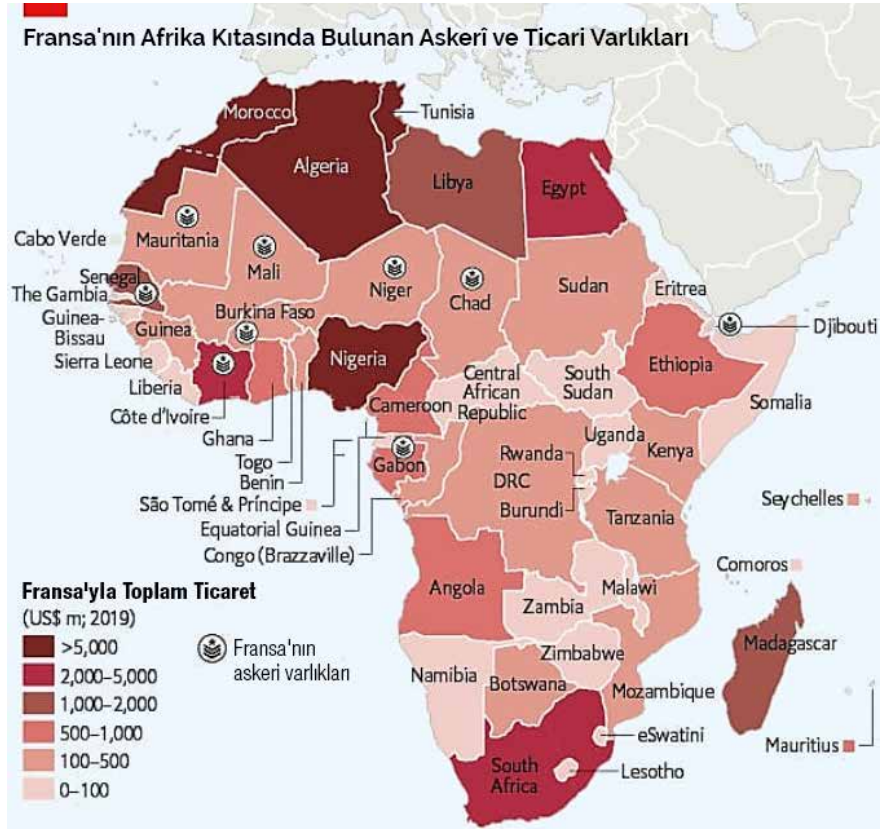
İNSAMER
İHH İNSANİ VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
İHH HUMANITARIAN AND SOCIAL RESEARCH CENTER
مركز البحوث الإنسانية و الاجتماعية

ülkelerin yanında Gana, Fildişi Sahilleri, Togo, Senegal ve Kamerun gibi ülkeler de Nijerya ile hatırı sayılır miktarda ticaret yapan Afrikalı ülkeler arasında yer almaktadır.² Anlaşılacağı üzere Nijerya ticari ilişkilerinde Asya, Avrupa (Batı) ve Afrika arasında değişken bir dengeye sahiptir. İş başına gelen iktidarların tercihleri doğrultusunda ise Asya-Batı dengesi zaman zaman değişim gösterebilmektedir.

Nijerya ekonomik, siyasi, askerî ve kültürel gücünün yanında küresel ve bölgesel örgütlerde de aktif olarak yer almaktadır. D-8 üyeliği bulunan ülke, başta Birleşmiş Milletler (BM) ve Afrika Birliği olmak üzere Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC), İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) ve bölgesel bir örgüt olan Batı Afrika Ülkeleri Ekonomik Topluluğu (ECOWAS) üyesidir. Ayrıca nüfus yoğunluğu ve ekonomik kalkınma sorunları nedeniyle dışarıya göç veren bir ülke durumundaki Nijerya'nın başta ABD ve Avrupa ülkeleri olmak üzere kıta içerisinde de çeşitli ülkelerde kalabalık bir diaspora nüfusu bulunmaktadır.

Nijerya Batı Afrika'da cereyan eden siyasi ve askerî gelişmelerde de önemli roller oynamıştır, yeri geldikçe oynamaya da devam etmektedir. Hatırlanacağı gibi Gambiya'da, Burkina Faso'da ve Mali'de son yıllarda iktidar değişim duraklarında yaşanan tıkanmalarda Nijerya bölgesel bir güç olduğunu ECOWAS üzerinden tekrar tekrar göstermiştir. Ne var ki Nijerya'nın potansiyel nüfuz alanlarında Fransa'nın askerî varlığı da dikkat çekicidir. Çad, Nijer, Kamerun, Mali, Orta Afrika Cumhuriyeti hâlihazırda Fransa'nın askerî üs ve birlikler bulundurduğu ülkeler arasındadır; yani Nijerya bir nevi Fransa'nın askerî varlığıyla çevrelenmiş

hâldedir. Bu noktada Çad, Nijer ve Kamerun'un bölgedeki en önemli kriz başlıklarından olan Boko Haram sorunundan Nijerya kadar etkilendiğini de belirtmek gerekir.

Fransa'nın Afrika kıtasında bulunan askerî ve ticari varlıkları, **Kaynak:** IMF

Sömürge döneminde var olan İngiltere-Fransa çekişmesi dekolonizasyon süreciyle ortadan kalkmış görünse de Nijerya-Fransa ilişkilerinde pürüz doğuracak ciddi çakışmalar hâlen söz konusu olabilmektedir. Cezayir'in güneyinde, Sahra'da üçüncü kez yaptığı atom bombası denemeleri nedeniyle 1961 yılında Fransa ile ilişkilerini sonlandırma kararı alan Nijerya, Fransa'nın elçisini ülkeden göndermiş, Fransız gemilerine ve uçaklarına ülkeyi kapatmış ve Fransa'ya ait hesapları dondurmıştır.³ Biafra Savaşı (1967-1970) Nijerya-Fransa karşıtlığının belki de en bariz yaşandığı dönem olmuştur. Nijerya'yı iç savaşa sürükleyen bu süreçte Fransa, ayrılıkçı silahlı gruplara Gabon ve Benin üzerinden açıkça lojistik destek sağlamıştır. Bu vakia bile başlı başına Fransa'nın Nijerya üzerinde oluşturabileceği tehdit alanlarını görmek bakımından önemlidir.

Söz konusu dönemde Fransa, Frankofon bölgede Nijerya'nın nüfuzunu sınırlamaya yönelmiştir; çünkü özellikle Batı Afrika'da Fransa'nın çıkarlarına ters düşebilecek ve ciddi bir tehdit oluşturabilecek tek ciddi güç Nijerya olmuştur.⁴

Fransa'nın Nijerya karşıtı tutumuna karşılık olarak Nijerya dış politikası da Fransa'nın siyasi-askerî etkisini azaltmaya yönelik dizayn edilmiştir. Yaşanan jeopolitik rekabeti 1970'li yılların ortalarında kurulan bölgesel örgütlerin kurulum aşamaları üzerinden incelemek de mümkündür. Fransa elindeki gücün kayıp gitmesini önlemek ve eski sömürgelerini bir arada tutabilmek için 1973 yılında Abidjan Anlaşması ile Batı Afrika Ekonomik Topluluğu'nun (CEAO) kuruluşuna öncülük ederken, benzer şekilde 1975 yılında da Nijerya öncülüğünde imzalanan Lagos Anlaşması ile ECOWAS doğmuştur.⁵

Ne var ki potansiyeli gerçekten güçlü olsa da Nijerya'nın mevcut durumunun Fransa ile rekabet etmekten oldukça uzak olduğunu belirtmek gerekir. Fransa hem ticari hem de askerî arenada Çin ve Hindistan gibi Asya güçlerine rağmen güçlü varlığını sürdürmektedir. Uzun süredir Boko Haram terörü, Şii sorunu gibi iç gündemlere hapsolan Nijerya, bugünlerde de EndSARS protestoları ile sarsılmaktadır. Nijerya dış politika uzmanı akademisyen Sunday Omotuyi'ye göre, 2009 yılından sonra Çad Gölü Havzası'nda kendine yaşam alanı açan Boko Haram örgütünün sebep olduğu güvenlik tehdidi, sömürgecilik sonrasında jeopolitik rekabet yaşayan Fransa ile Nijerya arasında askerî ve istihbarat paylaşımı konularında stratejik iş birliği alanlarını ortaya çıkartmasıyla yeniden tanımlanmıştır.⁶ Nijerya'nın bölgesel potansiyelinin farkında olan Fransa, bu potansiyelden yararlanma çabalarını son yıllarda arttırırken Nijerya da iç siyasetteki sıkışmalar nedeniyle zaman zaman Fransa ile iyi geçinme arayışına girmektedir. Ne var ki Nijerya güçlendikçe ve Fransa etkisi Çin ve Hindistan gibi aktörlerin etkisiyle dengelendikçe, Nijerya-Fransa rekabeti hem kaçınılmaz hâle gelmekte hem de Fransa'yı Nijerya realitesini kabule zorlamaktadır. Bu minvalde Nijerya'nın silkelenerek akıllı

stratejiler geliştirmesi ve bölgesel güç olmanın hakkını vermesi gerekmektedir.

Çeşitli resmî ziyaretler nedeniyle Batı Afrika, zaman zaman Türkiye'nin gündemine de yoğun bir şekilde girmektedir. Fransa'nın köklü ilişkilere sahip olduğu bölgede Türkiye'nin aktif politikaya soyunması ise, akademik çevrelerde Türkiye-Fransa rekabeti çerçevesinde ele alınmaktadır. Türkiye'nin Maarif Vakfı ve çeşitli sivil toplum faaliyetleri gibi soft power enstrümanlarının yürürlükte olduğu Batı Afrika, hem Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan hem de Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu tarafından resmî olarak ziyaret edilmiştir.

Afrika üzerine çalışmalarıyla tanınan akademisyen Mehmet Özkan'a göre, Türkiye'nin Batı Afrika'da yeni müttefik kazanma girişimleri, Libya ve Akdeniz gibi alanlarda Fransa ile yaşadığı çekişmeden bağımsız değildir; bu nedenle Türkiye'nin Batı Afrika'daki varlığını güçlendirmesi, Türkiye-Fransa çekişmesini derinleştirebilecek potansiyeldedir.⁷ Middle East Institute'den Samuel Ramani'ye göre, Türkiye'nin Batı Afrika ülkelerine ilgisi sadece FETÖ yapılanmasıyla alakalı olmayıp jeostratejik bazı hedefler de barındırmaktadır. Fransa ve Birleşik Arap Emirlikleri'nin bu bölgedeki nüfuzunu baskılamak da bu hedefler arasındadır.⁸ Mohamed Sabry imzalı diğer bir analize göre ise; Nijer, Libya, Cezayir gibi ülkeler üzerinden yaşanan Fransa-Türkiye geriliminde, yer altı kaynaklarına erişim rekabeti söz konusudur. Türkiye'nin Fransa'nın uranyum ihtiyacının üçte ikisini karşılayan Nijer ile son dönemde çeşitli iş birliği anlaşmaları imzalaması, bu bağlamda dikkat çekicidir.⁹

Türkiye'nin 1962 yılından bu yana diplomatik temas içinde olduğu Nijerya ile ilişkilerini ciddi bir şekilde yeniden yapılandırma süreci 2010 yılında başlamıştır. Ne var ki FETÖ varlığı nedeniyle ilişkiler 2016 yılına kadar arzu edilen seviyeye hiç ulaşmamış; hatta FETÖ medyası Türkiye'nin Boko Haram'a silah temin ettiği gibi asılsız iddiaları hep canlı tutmaya çabalamıştır. Her iki ülkenin D-8 ve İİT üyelikleri olmasına rağmen Türkiye ve Nijerya arasındaki ticaret hacmi uzun zaman 1 milyar

dolar seviyesini aşmamıştır. İki ülke arasındaki ticaret hacmi, son yıllarda artan iş birliği sonucu 2,3 milyar dolar seviyesine yükselmiştir.¹⁰ Türkiye Nijerya'dan sıvılaştırılmış doğal gaz ve petrol almaktadır ancak karşılıklı resmî ziyaretlere rağmen iki ülkenin güvenlik ve askerî alanlardaki iş birliği sınırlı kalmıştır.

Elbette ki Türkiye'nin Batı ve Orta Afrika'ya yönelik politikalarında Nijerya'nın potansiyelinden faydalanması yerinde bir strateji olacaktır. Bunun için de mevcut iş birliğinin stratejik ortaklık için daha da derinleştirilmesi gerekmektedir. Türkiye Nijerya'nın en önemli ticari partnerleri arasında değildir, dolayısıyla ikilinin bir araya gelme olanağı da BM, İİT ve D-8 ile sınırlı kalmaktadır. Bu noktada Türkiye'nin Nijerya ile stratejik bir iş birliğine girebilmesi için bu iş birliğini karşılıklı çıkarları önceleyen sağlam bir zemin üzerine yeniden yapılandırması gerektiği bilhassa belirtilmelidir. Nijerya'nın başkenti Abuja merkezli GICS'in bir raporuna göre, büyük güçler karşısında stratejik otonomi alanlarını muhafaza etmek arayışındaki Türkiye ve Nijerya'nın Avro-Atlantik ve Çin-Rus blokları ile ilişkilerinde manevra alanlarını genişletmek için enerji, güvenlik, savunma, ticaret, eğitim ve dinî-kültürel gibi çeşitli

alanlarda daha köklü stratejik iş birlikleri yapmaları gerekmektedir.¹¹

Yazının başında değinmiş olduğumuz Ali Mazrui tespiti kısmen geçerliliğini korusa da Nijerya ve Fransa'nın 1960-1990 arasındaki görünür rekabetten kaçınmaya başladıkları gözlenmektedir. İlişkiler, iki ülkenin çıkarları kesişiminde iş birliği yürütmeye çalıştıkları bir boyuta evrilmiştir. Zaman içinde Çin, Hindistan ve Türkiye gibi aktörlerin de Nijerya-Fransa nüfuz alanlarına dâhil olmasıyla Nijerya'nın politika alternatifleri çeşitlenmiştir. Batı Afrika, Sahel gibi Fransa etkisinin hâlâ güçlü olduğu alanlarda Türkiye'nin Fransa ile rakip olarak konumlandırılması, Türkiye'nin Nijerya ile ilişkilerini ister istemez stratejik hâle getirmektedir. Fransa Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron'un Türkiye'yi ve İslam'ı hedef alan beyanatlari sonrasında oluşan atmosfer, Türkiye-Fransa çekişmesinin giderek daha da kızışacağına sinyallerini verirken bu rekabetin tıpkı Libya ve Akdeniz'de olduğu gibi farklı şekillerde Batı Afrika, Sahel ve Orta Afrika'ya yansması da kaçınılmazdır. İşte tam da bu noktada Nijerya'nın Türkiye'nin Afrika'ya yönelik siyaseti için stratejik önem kazandığı görülmektedir.

Sonnotlar

- ¹ Ali Mazrui, Afrikalılar (Çev: Yusuf Kalpan), İstanbul: İnsan Yayınları, 1992, s. 321.
- ² "Nigeria trade balance, exports and imports by country and region 2018", WITS, <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/NGA/Year/2018/TradeFlow/EXPIMP>
- ³ Muktar Usman Muktar-Janguza, "Nigeria and France: Geopolitical Rivals No More", 18 July 2015, <https://janguzaarewa.blogspot.com/2015/07/nigeria-and-france-geopolitical-rivals.html>
- ⁴ Sunday Omotuyi, "Franco-Nigerian détente? Nigeria, France and the Francophone states of the Lake Chad region in the era of the Boko Haram terrorism", *African Identities*, s. 2-7.
- ⁵ Daniel C. Bach, "The Politics of West African Economic Co-Operation: C.E.A.O and E.C.O.W.A.S", *The Journal of Modern African Studies*, 21/4, 1983.
- ⁶ Omotuyi, agm., s. 12.
- ⁷ Mehmet Özkan, "Why Turkey is making friends in West Africa", *Middle East Eye*, 22.09.2020, <https://>

www.middleeasteye.net/opinion/what-are-ankaras-ambitions-west-africa

- ⁸ Samuel Ramani, "Turkey's sahel strategy", *Middle East Institute*, 23.09.2020, <https://www.mei.edu/publications/turkeys-sahel-strategy>
- ⁹ Mohamed Sabry, "Turkey and France Fighting for Influence in Africa", *InsideOver*, 29.08.2020, <https://www.insideover.com/nationalism/turkey-and-france-fighting-for-influence-in-africa.html>
- ¹⁰ Gökhan Kavak & Adam Abu-bashal, "Sahra Altı Afrika'nın en büyük ticaret pazarı: Nijerya", *Anadolu Ajansı*, 14.01.2020, <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/sahra-alti-afrikanin-en-buyuk-ticari-pazari-nijerya/1701883>
- ¹¹ Fulan Nasrullah & Kenan Ebubekir Toprak, "Fostering Turkish-Nigerian Strategic Cooperation", *GICS*, 2019, <https://conflictstudies.gics.live/wp-content/uploads/2019/07/CSAAP-Fostering-Turkish-Nigerian-Strategic-Cooperation-Final.pdf>